

Մ Ա Ր Դ Ը

Կեանքը, զոր ունեցաւ Հանգուցեալ Սրբազանը, տեսարան մը բլլալէ աւելի, գիրք մըն է մանաւանդ. զայն զիտեղով, հիանալէ աւելի կը սողի մարդ, այսինքն կ'աճի փորձառութեամբ և հոգիով միանալով Կամայն:

Ձեռ ուզեր կանգ առնել Մեսրոպ Սըրբազանի կեանքի այն մանրամասնութիւններուն առջև, որոնցմէ աւելին թերեւ չատեր պիտի ուզէին ցոյց տալ իր տարր իրենց կենսագրութեան: Ազդեցութիւններ չիկնէ և տպաւորութիւններ գործելէ աւելի՝ բան մը բլլալու և ընելու իղձ՝ ապահովաբար ամէնէն մաքուր ճիշդ եղաւ իր կեանքին: Շնորհիւ այդ խղճմտանքին էր անտարակոյս, որ անիկա իր սերունդին ամէնէն շօշափելի արժէքը եղաւ և մնաց մինչև իր կեանքին վերջը: Անշուշտ ճիշտ պիտի չբլլար բոլորովին իր ջանքերով և առաւելաբար անձնական միջոցներով կերտուած իր գեղեցիկ անձնաւորութեանը մէջէն դուրս թողուլ ազդեցութիւններ՝ որոնք նպաստեցին իր շինութեան: Ասոնք ոչ միայն կը ճշգրն իր արժէքը, այլ նաև բան մը կը յաւելուն, ամփոփելով իր դէմքը այն գեղեցիկ շրջանակին մէջ՝ որուն վարժուած էին մեր աչքերը տարիներով:

Միջավայրի հանգամանքներ, կանխահաս դաստիարակութեան մը բարիքը և առտընին կեանքի սրտառուչ պայմաններ վաղուց տուած էին անոր՝ ինչ որ գուցէ անհրաժեշտ է որպէսզի մէկը, զեռ պատանի, կարենայ կարողալ իր ապագային խորհուրդը: Երուսաղէմ ինչպէս նաև Պոլիս, ազգային ու կրօնական զարթոնքի խորհուրդներուն մէջ էին, երբ պատանի Միլիշանը, իր քերականի կայքէն կը դիտէր ապագան: Պատանին մը համար, որուն հոգեւոյն վրայ խորհրդաւոր հրապոյրներով սկսած էին ներգործել Եկեղեցւոյ և ուսման ճամբով իր ազգին ծառայելու իղձը, պիտի չկրնար բլլալ անշուշտ զինքը այդ ուղղութեամբ մշակելու և յառաջացնելու աւելի յարմար միջոցներու մը քան Երուսաղէմը, որ այդ օրերուն, շնորհիւ կարգ մը դուրսէն և ներսէն եղած ուժերուն, վերազարթնումի

չունչով մը կ'ուռէր, կրօնական և կրթական յառաջադրութիւններով և իրագործումներով տոգորուն:

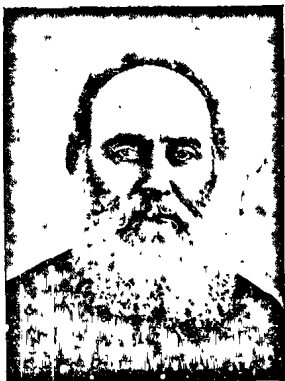
Իր աշակերտութիւնը եղած էր փայլուն. անոր համար, տակաւին դեռահասակ ուսուցիչ կարգուած էր Ժառ. Վարժարանի: Խրիմեան որ այդ օրերուն երուսաղէմ կը գտնուէր, մեծ սէր և գուրգուրանք կը տա՝ ծէր պատանի՝ բայց արդէն սարկաւազ ձեռնագրուած Միլիշանի նկատմամբ: Վստահ ենք թէ Մեծ հայրենասէրին հետ ունեցած հոգեկան այս հաղորդակցութիւնը իր բարերար ազդեցութիւնը պէտք է ունեցած բլլայ պատանի Միլիշանին վրայ, որ տակաւին մինչև իր վերջին օրերուն՝ յաճախ հպարտութեամբ կը պատմէր այն անուշ դուրսգնելը՝ որոնց մէջէն Խրիմեանի մեծութիւնն էր անցեր: Իսկ իր երիտասարդութեան՝ առիթը պիտի ունենար վայելելու մտերմութիւնը ուրիշ մեծութեան մը, իշմիրեանի, որ իր խստակրօն բայց տաք սրտին մագնիսովը պիտի հրապուրէր զինք, յետոյ իր ետեւէն մինչև Պոլիս և էջմիածին տանելու համար Մեսրոպ Վարդապետը, որուն հիացումը այդ մեծ եկեղեցականի մասին, ժամանակին հետ չաղստեցաւ:

Նկարագրի ամէնէն յատկանշական գիծը որ իր ասպարէզի առաջին օրէն իր մէջ յայտնաբերուեցաւ, իր սէրն ու հաւատարմութիւնն էր հանդէպ Ս. Յակոբեանց Աթոռին և անոր ներքին շահերուն: Այդ արամագրութիւնը երբեք դիմազեղծումներ չունեցաւ իր մէջ, և այս կը ցուցնէ թէ իր այդ կեցուածքը հոգեկան աշխատանքի մը առաքելայն էր միշտ իր ներսը: Ձեր վայելած ծնողական հոգածութիւն, ատոր փոխարէն ընդունած էր որդեգրութիւնը Ս. Աթոռոյ, և շատ բնական էր որ իր համակրանքին մեծագոյն բաժինը ու ապա իր բովանդակ կեանքը նուիրաբերէր իր իրական խնամատարը եղող այս Հաստատութեան: Եւ յետագայ զգացումով կ'ըսէր «Կը փափաքիմ որ արեւին առաջին ճառագայթները Ս. Յակոբայ գմբէթին վրայ իյնան, և առտուան ցօղին կաթիլները անոր վրայ թափեն իրենց քաղցրութիւնը»:

Եւ այս արտայայտութիւնները միայն բանաստեղծական խօսքեր չէին իր մէջ. անիկա իր զաւակին խանձարուրը յարգա-

րող մօր մը պէս կը գուրգուրար Ս. Յակոբին պատկանող ամէն բանի վրայ, և մեծ կ'ըլլար յաճախ իր յուզումն ու սրտնեղութիւնը, երբ ուրիշներ՝ անխնամ և անտարբեր լինեալներունք մը ցոյց կուտային վանքին պատկանող իրերուն և առարկաներուն նկատմամբ:

Աթոռին հանդէպ իր ունեցած սէրն ու գուրգուրանքը, աննահանջ կորովի կը վերածուէր յաճախ իր ներսը, թէ և առանց արտաքին ցոյցի և պոռոտ արտայայտութիւններու, որոնք շատ անգամ այդ առաքինութեան աղքատութիւնը կը մատնեն ենթակային մէջ: Այդ ոգիին իւր արդիւնք պէտք է ընդունիլ իր ջերմ նախանձախն

դրութիւնը ժամանակի ճաշակոյսնեցու նկատմամբ: Հակառակ իր մեղմ, վերապահ եւ խաղաղասէր բնաւորութեան, անիկա անհնաւ եւ բուռն պայքարներու մղուեցաւ, իբրեւ խորսխաւոր ուժերէն մին ճաշակոյսնեցու խմբակին: Իսկ իր կեանքի վերջին օրերուն, յանուն նախանձախնդրութեան յարուցուած անմիտ և վտանգաւոր պայքարին մէջ, ան բնաւ չչեղեցաւ իր համոզումներէն, և առարկայ չըբաւ ինքզինքը երկու կողմերու իրարեւորող փափաքներուն: Բոլոր անոնք որոնք հեռուէն պահ մը հակառակ կարծիքը ունեցան իր նկատմամբ, Սրբազանը լսելէն վերջ, ոմանք՝ «խաղաղ իր ճամտանքով» և ուրիշներ՝ «զարմանքով» ողջունեցին իր մէջ հոգեկան կորովի անթեղուած այդ կայծը, որ յանկարծ

կ'արծարծէր տաքցնելու համար իր հիւանդութեան ու ծերութեան պատճառով այլեւս ցրտիլ սկսող ու փոթորկող մթնոլորտը:

Սակայն հակառակ իր ջերմ նախանձաւորութեան և յառաջդիմասէր ուղղութեան, ան խորհեցաւ միշտ ծայրայեղութենէ, քաջ գիտնալով թէ ամէն չափազանցութիւն կը պղտորէ մարդկային առաքինութիւններու աղբիւրը: Այս տեսակէտով Աւետարանի ճշմարիտ աշակերտ մըն էր, քաղցր ու խաղաղասէր:

Բանաստեղծ մը կար Մեսրոպ Սրբազանին մէջ, որովհետեւ սիրտը կար իբրեւ կեդրոն իր էութեան. ու այդ սիրտը յաճախ շատ լայն կը բանար իր թեւերը: Դպրոցական մանուկներէն սկսեալ մինչև իր մօտաւոր ու հեռաւոր բարեկամները կը վայելէին այդ քաղցր ու աղնիւ վերաբերմունքը իր մէն: Դիտէր բարեկամ ըլլալ և ունենալ: Զիշտ է թէ իր անձին և ասպարէզին յարգանքը շատ զօրաւոր էր իր մէջ, և ինք յաճախ կը ստիպէր ինքզինքը, խոյս տալու կարգ մը մտերմութիւններէն: Իր այս քիչ մը կոնկուած վերաբերմունքը, կամ եկեղեցականի արժանապատուութիւնը սակայն, վանական կեանքի բերուածներով և ասպարէզին դառնութիւններէն փոխանակ խըստանալու և չորցնելու իր մէջ այդ զգացումը, կամ եսականացնելու, ինչպէս է շատերու պարագային, ըրած էին զինքը աւելի խոր և մարդկային:

Այսպէս սէրն ու բարեկամութիւնը կենցաղագիտական արարմունքներ էլէին իր մօտ, ոչ ալ լոկ բարոյական պարտականութեամբ յառաջ բերուած բան մը, այլ ինքնաբեր ու զեղուն, սիրտէն եկող կեանք մը: Ասկէ՝ այլոց տրտում գոյութեան, դժբախտութեան նկատմամբ իր համակիր չահագրգռութիւնը, իր քաղցր հակումը անոններու, որբերու հանդէպ: Ծաղկատագրական պայմաններու մէջ զրկուած ընտանեկան վէճիտ երջանկութենէն, Մեսրոպ Սրբազանը իր մէջ ունէր խոր անձուկ մը, որ այս կարգի դիմաւորումներով թէ՛ կը յորդէր և թէ՛ կը գոհանար:

Այս զգացումին մէկ ուրիշ արտայայտութիւնը, ճառագայթութեան էր ճաշակի և պատշաճութեանց մարդուն իր մէջ: Իր անձնական ու պաշտօնական յարաբերութիւն

ները քաղցր էին ու ազնիւ։ Արտաքին աշխարհի հետ իր լայն շփումները և իր խորապէս սրտի մարզու նկարագրերը անուշեր էին իր անձնաւորութիւնը։

Փառասիրութիւնը, այն զգացումը որ կրնայ լլկել տխրած հոգիները միայն, իր սրտէն հեռու մնացող հրալքներէն մին եւ դաւ։ Գործեց՝ տքնեցաւ և նուիրուեցաւ միշտ, ոչ թէ ի խնդիր անուան կամ համբաւի, այլ պարտք մը կատարած ըլլալու խոր գիտակցութեամբ։ Աւետարանի այն ծառան էր ան որ իր տիրոջմէն, այսինքն Աստուծոյէն, իրեն յանձնուած քանքարը չէր կրնար չչահաւորել յօգուտ այս ծանր և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ։ Իր գործունէութեան կէս դարը մեր եկեղեցիի սպասին մէջ, խոնարհագոյն աստիճաններէն մինչև իր ասպարէզին բարձրագոյն կատարներէն մին, անիկա ըրաւ անխնայ ու հաւատարիմ վճռականութեամբ։ Եւ այդ ուխտը, այդ խոր ներհայեցողութիւնը, իբրև դարաւոր պատգամ՝ իրեն կուգար մեր սրբազան անցեալէն։ Հայաստանեայց եկեղեցին անոր մըտքին առջև պատմութիւն մը, յաշորգոյնութիւններու շրջան մը ըլլալուն չափ և աւելի՝ այժմեական դաս մըն էր, ինչպէս նաև անհաննջ դրօշ մը զոր վեր պէտք էր բռնել մեր հոգեկան՝ ինչպէս մարմնաւոր կործանումներուն վերեւ։ Մեր եկեղեցին տաածելու իր այս կերպը՝ զինքը կը միացնէր մեր երանաշնորհ մեծ նախնիքներու վաղնջաւոր իմաստութեան։

Իր հոգիին մէջ միշտ պայծառ և հաստախարիսխ նստաւ վստահութիւնը, հաւատքը զոր ունէր իր հայրերէն, իր եկեղեցիէն, Աւետարանէն աւանդուած ճշմարտութեանը վրայ։ Մեքոպ Սրբազանը բարեպաշտ, երկիրդած, հաւատացեալ հոգի մըն էր և սիրտէն կը գուրգուրար իր եկեղեցիին հաւատալիքներուն վրայ, «արդիական» նկատուած մտածելու կերպերը, որոնց խնթրէն հաղորդ էր, ոչինչ կրցած էին փոխել իր մէջ, անիկա կը հաւատար Գրիստոնէական եկեղեցւոյ դարաւոր պատգամներն, «Երէկ և այսօր նոյն և յաւիտեան»։

Անխառն հաւատքի այս վիճակը իր մէջ կը քաղցրանար մանաւանդ շնորհիւ իր պարզ և բարի հոգիին։ Հակառակ իր լայն փորձառութեան և մարդեր տեսած ու ճանչցած

ըլլալու պատեհութիւններուն, բարի և միաւսիտ ինչ մը կար իր մէջ, պատշաճողական ազնուութենէն վեր բան մը, որ արտայայտութիւն ըլլալէ աւելի՝ վիճակ է։ Իր ոճն ալ իր նկարագրին պէս պարզ էր ու անսեթեւեթ, անոր քերականութեան մէջ հազուադէպ էին անպակաս ու մակբայը, կը գրէր այնպէս, ինչպէս կը կատարեն թուաբանական գործողութիւնները, ժուժկալ՝ բայց անուշ ոճով մը։ Գեղեցիկին գիտութիւնը ունէր, և գեղեցիկը իրեն համար բարին էր միայն։

Զսիրեց ճշաւ անտի փառքը, անհուն էր իր խորշանքը ցուցամոլութեան, մարդկային այդ ունայնամտութեան դէմ, որ օձի պէս կը սողոսկի յաճախ ամէնուս սիրտեւէն ներս։ Նոյնիսկ իր Պատրիարքութեան Աթոռին վրայ, արգիլեց ստէպ պաշտօնին պահանջը եղող հանդիսակատարութիւնները։ Մեծ և իրաւ հոգիները կը խորշին սուտ փառքերէն, բայց ճշմարիտ փառքը, ժամադիր կ'ըլլայ իրենց անհրաժեշտօրէն, զանելու համար զիրենք որ մը, ուշ կամ կանուխ, արդարութեան լոյսին տակ, խիղճներուն խորը, կամ պատմութեան ըստուերին մէջ։

Իր նկարագրին մէկ ուրիշ ցայտուն գիծն էր իմաստութիւնը, կամ, այս բառին աւելի գործնական առումով, ողջմտութիւնը։ Այդ առաքելութեան շնորհիւ էր որ ան յարգուեց ունէր թէ՛ հին սերունդի և թէ՛ նորերու քով, մինչև իր գծնդակ հարուածի նախորեակին։ Հեզ՝ բայց լուրջ ու ծանրախոհ, ան պատկառանք կը պարտադրէր բոլոր իրեն մօտեցողներուն։

Բնախօսական կարգին մէջ, որպէսզի առողջ և մաքուր լինի, պէտք է որ ներսէն սկսի և ներքինապէս կատարուի աճումը։ Օրէնքը նոյն է նաև հոգեկան աշխարհի համար։ Ինծութիւնը այն աստեղն միայն ազնիւ է և իրական, երբ սիրտն է անոր աղբիւրը։ Հոգեբանական այս երեւոյթը իրողութիւն մըն էր Հանգուցեալին վրայ։ Իր մօտը նշատած երբ կը լսէիր զինքը, կը զգայիր թէ առջեւն են իրական մեծութեան մը, որ գրաւիչ էր բայց ոչ ճշնդր, և որ բոլոր սիրուելիք բաներուն հմայքն ունէր։ Իր կեանքի հուսկ յետին օրերուն, երբ ոյժի զօրութեան և ազդուութեան ամէն ձև կամ ձայն

ՄԵՍՐՈՊ ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՆՇԱՆԵԱՆ

(ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ)

Երուսաղէմի նորոգ Հանգուցեալ Պատրիարքը, Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյն իր կիսադարեան սպասին հետ ու մէջ, գրտած է ժամանակ, ու ասիկա՝ այլապէս դժուար պայմաններու ընդէմ — բանասիրութիւնը հայեցողական խառնուածքով մը միայն կարելի կրթանք մըն է, ու Երուսաղէմի մէջ Միաբանութիւն մը, շատ մը բաներէ առաջ, կը հպատակի գործծնութեան միլոմներու — ոչ նուազ արդիւնաւէտ ու բարեբախտ ուրիշ աշխատանք մը կատարելու, կրօնականէ դուրս գետնի մը վրայ, անշուշտ իր անձնաւորութեան մայր թելագրանքներուն ընդմէջէն, ըլլալով հանգերէ իրաւունքներու աշխուժող հսկող մը միջազգային մրցութեան կրկէսին վրայ որ Սուրբ Տեղիք ընդհանուր որակւորման տակ, այնքան ծանր, հեռահայեց, փառասէր ախորժակներ կը տեսարանէ, դարերէ ի վեր: Երուսաղէմի միաբանը ամէն բանէ առաջ այդ իրաւունքին պահպանման նուիրուած զինուոր մըն է: Իր սերունդին մէջ, Մեսրոպ Սրբազան այդ պարտքին անթերի գոր-

ծաղրումը ունեցաւ իրեն գերագոյն մտահոգութիւն: Ու ասոր հետ, այս մայր ձեզտուրմին տրամագծորէն հակադրուող ուրիշ կրթանքի մը զինուորն էր անիկա, այս անգամ խաղաղութեան, խորացման, անաղմուկ ու լուրջ խորհրդածութեան կապուած այն պայքարին զոր մենք կ'ընդունինք նոյնքան տիրական ընդառնումով: Միայնուն, համեստ, դառն ճիգերու կարօտ աշխատանք մը: Մեսրոպ Նշանեան այդ աշխատանքը կատարած է ի հաշիւ հայ մատենագրութեան:

Այն սերունդին համար որուն վերջին վաստակաւորներէն մէկն էր անիկա, հայոց գրականութիւնը չուրէր առանձին, ինքնանպատակ, ինքնաբաւ գոյութիւն մը: Մխիթարեանները, Էջմիածնականները, Պոլսեցի կրօնական գրողները հայոց գրականութիւնը ըմբռնեցին ու գործադրեցին իրենց յատուկ օրէնքներով, հասարակաց արդիւնք մը սիրոյն: Երբ, այսօր, մեզի համար տակաւ պարզուած է գրական յագգիւր, ու անոր գործադրումին եղանակները դարձած են իրենց հարազատ գերին, կէս դար առաջ, գրական ճիգը համագործ բառն իսկ — Մատենագրութիւն — հեռու էր այսօրուան մասնաւորեալ տարողութենէն ու կ'ընդգրկէր շատ աւելի տարածուն, հեռահայ գործունէութիւն մը, ճիշտ ու ճիշտ նման, դարաւոր այն միւս լղացքին որմէ ծնունդ է առած հայոց պատմագրութիւնը, — գրեթէ մեզայատուկ կրթանք, ուր իմացական ամենազան հետաքրքրութիւններ իրենց գոհացումը կը հետապնէին: Մեսրոպ Նշանեան, իր մատենագրական վաստակը իրագործած է անապայք սերունդին ախորժակներով, միշտ լուրջ, միշտ պայծառ, ինքնաբաւ փոթի մէջը վեներտիկներուն, Վիեննացիներուն, Էջմիածնականներուն ու Զարթօնքի Սերունդին այն բանաւորներուն որոնք ոտանաւորն ու բանահաւաքութիւնը, տոմարն ու աղագործութիւնը կ'ընդունին իրենց ձեռնհասութեան ծիրին: Խորաբմտ, ընդհանրական, գերազանց հաւատք մը սրբազան շարժիչն էր այդ գործծնութեան: Զանազան առիթներով եւ կատարած հմ վերլուծումը այդ հաւատքին, գլխաւորաբար Զարթօնքի Սերունդին նուիրուած գիրքերու մէջ (Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան, Ա. Հատոր) ու կը ֆառ զգոյշ ինքզինքս կըրկ-

նուազած էին իր մէջ, կը ֆար տակաւին քողջը հմայքը, շնորհք իր հոգիին, որ երբեմն իր մարմնին ալ էր:

Մահը մեծագոյն արժեքափն է կեանքին, որ կուգայ յաճախ քօղազերծելու ոսկեթիւ պատմութեանը կամ մեղադրանքին ցեցակեր մաշկեակ մարդերէն, ժամանակի ընթացքին հիւսուած: Որքան իրաւ է քերթողին խօսքը. «Զիրարդ գեղեցեակացոյց զիս մահ, արար տարփելի»: Սակայն մահը միշտ չի գեղեցեակցներ մարդերը:

Իր գագաղին շուրջ ու ետեւէն խոնուող բազմութիւնը, լացն ու տրտմութիւնը, և մանաւանդ սրտազրաւ յարգանքն ու զուրգորանքը, բանն էր կ'ըսէին, լուծեան պերճախօս լեզուով, թէ սրտառուչ արժէք մըն էր որ կը պահէր յաւերժ Ս. Յակոբեանց եղբայրութիւնն:

Յիշատակդ անմեռ՝ բարի ու քաղցր Մրբազան:

ԵՂՅԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ